

CU PRIVIRE LA IDEILE POLITICE ALE LUI NICCOLO MACHIAVELLI ȘI „MACHIAVELLISM”

Cartofeanu Manole, doctor în filozofie, UTM

Niccolo di Bernardo Machiavelli născut la 3 mai 1469, la Florența, se trăgea dintr-o veche familie de bună nobilețe orășânească, familie de guelfi, izgoniți din Florența după bătălia de la Montaperti¹. Despre copilăria și școlile pe care Machiavelli le-a frecventat se știe foarte puțin, dar este incontestabil faptul că acesta a urmat o învățătură în stare să îi ofere o cultură și o pregătire clasică, altfel nu s-ar fi putut angaja în postul de Secretar al Signorei Florenței.

Încă de tânăr, adunase un vast material și o experiență în care mintea lui ageră se străduia să introducă o logică, ordine, explicație uimitoare. După ce va ocupa postul de secretar, va participa direct, aflându-se chiar în miezul celor mai importante evenimente dintre cele care vor avea loc. Astfel, îl va cunoaște pe Cesare Borgia, pe care îl va admira în mod deosebit, luându-l ca model în realizarea celei mai celebre lucrări pe care a scris-o, „Il Principe”. În toți cei 14 ani, cât a ocupat funcția de Secretar al Florenței, Machiavelli a intrat în legătură cu oamenii politici de seamă a epocii lui. Realizând o serie de întâlniri oficiale cu preoți, regi, împărați și principii; surprinzând în cele mai diferite ipostaze oameni stăpâni pe firele cele mai ascunse ale treburilor statului, dezvoltând inteligența și îmbogățind experiența.

Datorită unui repaus forțat la Florența, unde participă la conversațiile din grădina Rucellai, s-au născut „Il Principele” și „Discursurile”, două opere fără de care gândirea politică modernă ar fi fost serios văduvită în dezvoltarea și fundamentarea sa

¹ Sergiu Tămaș, Dicționar Politic, Ed. Șansa, București 1996, p. 328

științii². Nicolo Machiavelli este socotit pe drept un reprezentant strălucit al Renașterii și unul dintre acei oameni celebri apreciați drept „titani ai gândirii, ai pasiunii și ai cuvântului”³ alături de Leonardo da Vinci. Filosoful din Florența poate fi comparat cu un Columb al lumii etico-politice, datorită orizonturilor și direcțiilor de cercetare pe care le-a inaugurat. Se poate afirma așadar că el a fost primul gânditor care și-a îndreptat atenția asupra societății studiind problemele stringente preluate în cercetare cu rigoare logică și distanțare științifică. Machiavelli, așa cum precizează și el singur, nu și-a propus niciodată să scrie tratate și povești care să rămână fără nici o utilitate. A scris numai pentru a arăta și a indica o cale de urmat pentru toți cei care nu știu și ar dori să știe.

Omul machiavellian este acea creație istorică cizelată de umanism, care se poate dimensiona, urmărind legi proprii, dându-și un chip după voința individuală și care-și poate crea propriul destin. Aceasta este clara determinare a unei concepții integral umaniste a cărei pătrunderi din partea cititorului atent poate sfârșii concepția apriorică despre machiavellism.

Cultul virtuții este un alt postulat al Renașterii, cărui Machiavelli îi cordă o atenție deosebită, ceea ce îl definește pe acesta încă o dată ca om sinteză al contemporaneității sale. „Virtu” în concepția lui Machiavelli este acea energie virilă, tensionată, transformatoare a destinului uman, individual sau colectiv. Pentru fondatorul Științei Politice, valoarea supremă a omului activ constă în conștiința lui politică, ideea dominantă în timp și spațiu. Identitatea Principelui se manifestă în realitatea conjuncturii vieții politice, căutând, educativ, ca pasiunile umane să fie transformate în virtuți cetățenești. Respectiv armonia este legea acestei identități morale către care aspira Principele machiavellian, este Simbolul întregii sale opere și aparține desigur Renașterii. Machiavelli,

² Adrian-Paul Iliescu, Emanuel-Mihail Socaciu, Fundamentele Gândirii Politice Moderne, Ed. Polirom, Iași 1999, p. 13

³ Sergiu Tămaș, Dicționar Politic, Ed. Șansa, București 1996, p. 329

precursorul patriotismului și al Italiei moderne, călător și martor al stărilor de fapt din marile monarhii vest-europene, și-a putut da seama de fenomenul capital, al trecerii de la principatele feudale spre modernele formații statale, simbol al unității unei națiuni, împlinirea acestui ideal politic și în Italia, care deși maestră a literelor și a artelor, putea deveni prin divizarea ei politică și fragmentarea feudală statală, prada ușoară pentru marile monarhii. De aceea se poate afirma că întreaga viață și operă a lui Niccolo Machiavelli este un lung strigăt de chemare pentru constituirea visului național italian.

O imensa dezbatere a avut loc între doi poli adversari :pe de o parte erau afirmatorii “machiavellismul” (sinonimul amoralității politice), iar de cealaltă parte susținătorii figurii austerului republican, teoreticianului interesului colectiv al Patriei care poate domina orice interes individual. “Il Principe” este un mic tratat, o sumă de reguli și sfaturi, un fel de memoriu, un program de redesteptare națională, de încredere în destinul propriei patrii și a viitorului său luminos. De aceea sfaturile pe care Machiavelli le îndreptă spre ipateticul, idealul Principe, nu sunt nimic altceva decât sinteza întregii practici politice ,analiza experienței sale obținute în urma îndelungilor sale călătorii în misiuni, substanța esențială fiind ideea italiană. Această gândire își are originea în adinca convingerea că politica are propriile reguli fundamentale de acțiune, în general incompatibile cu cele ale vieții comune. O acțiune statală salutară pentru întreaga comunitate care concurează la bunăstarea Statului ,și poate crea propria morală, propriul univers etc. Unică determinată morală și unică discriminare dintre bine și rău, dintre ce e just și injust este rațiunea de Stat. Trecutul istoric al Romei și a celor mai importante monarhii occidentale, cel al Franței și al Spaniei, a fost motorul luptei duse de către Machiavelli. Figura marcantă a lui Cesare Borgia, i-a oferit un model pe care Machiavelli l-a urmat, un simbol adevărat al forței care vrea să domine. În monografia sa “Il Principe” Machiavelli expune pe larg concepția sa privind istoria ca o consecință a

activitatii umane, opera omului si a personalitatii sale energice si dinamice, faptul istoric stind doar in forta lucrurilor. Forta naturala si forta ratiunii sunt singurele elemente motrice ale artei de a governa, a politicii. Dirijarea acestei “forte a realitatii” si intelegerea a lumii reale – nu a eticii –înseamnă pentru Machiavelli a governa⁵. Astfel în lucrarea sa “Il Principe” Machiavelli surprinde și comenteaza toate tipurile de principate existente: principate ereditare, principate cucerite, principate ecleziastice. Astfel Machiavelli urmareste foarte atent modul de consolidare al Principatelor, adica de formare propriu-zisa a Statelor, dorind cu ardoare crearea a militiilor (armate) nationale prin care el vede mintuirea Italiei, opunindu-se folosirii mercenarilor ce naveau nimic in comun cu interesele nationale ale unui stat. Ideile înaintate de catre Machiavelli redau modul de comportare al Principeului față de supușii și prietenii săi, urmărind, judecând și comentând adevărul efectiv al faptelor pentru care principii sunt lăudați sau blamați, judecând asupra bunătății sau cruzimii acestora. După ce arată cum trebui să se comporte principii pentru a nu fi urțiți, disprețuiți, Machiavelli arată modul în care aceștia trebuie să se facă stimați, acțiunile pe care ei trebuie să le întreprindă. Trataul conține două părți simetrice: cea descriptivă, de enumerare și caracterizare a principatelor, și cea în care Machiavelli, sintetizând întreaga sa experiență, stabilește norme fundamentale pentru arta de a governa. Autorul pătrunde în miezul problemelor italiene, căutând să analizeze de ce principii Italiei și-au pierdut statele - modul în care se poate rezista soartei potrivnice, adverse. În acest scop el lansează un îndemn la eliberarea Italiei din mâinele barbarilor. În final Machiavelli realizează un adevărat imn național, clamează întreaga Italie, întreaga mare mindrie a spiritului și poporului italian ce dăruise lumii întregi miracolul renașterii. Modul în care Machiavelli scrie aceste pegini, cu înflăcărea unui revoluțional Iacobin, a plăcut foarte mult

⁵ Valeriu Marcu-“Machiavelli” ,Ed. Eminescu ,Bucuresti, 1993,p.343

ilumiiniștilor și revoluționarilor franceji, creînd un vast ecou în întregul Resarcimento, epoca de redeșteptare națională. În această ordine de idei Machiavelli analizează minuțios marele personalități de stat al Antichității, ale căror caracteristici le va căuta și în lumea contemporană. Tipul eroului în concepțiile sale este cel care înțelege legile și regulile vieții și ale societății în care este plasat, folosind aceste legi ca instrument în edificarea propriei sale gândiri. Eroul ce domină regulile logicii, uneori crude, nu poate fi altcineva decît fermul Cesare Borgia, adversarul lui Piero Soderini, care este reprezentantul sufletului slab. Într-o astfel de lume logică, responsabilitatea, etica Prințului este totdeauna legată de scopul în sine și de finalitatea victorioasă a acțiunii lui, aceasta realizînduse fără a se ține seama de mijloacele care pot fi utilizate. Scopul final este unica țintă dorită de Prinț, care are rolul de a apăra, menținînd unitatea statului prin orice mijloace necesare (forță, vicleșug, etc.) și oricînd e nevoie. El trebuie să fie bine înarmat, oricînd gata de acțiune. Remarca amară pe care o face acum Machiavelli referitor la „profeții dezarmați” este, că unica lege, pentru cei care guvernează să fie generată de necesitate. Atunci cînd există prea multă corupție răul este necesar pentru guvernare. Doar în plan absolut, ideal, morala poate lupta împotriva forței, problema crucială a politicii fiind cea a virtuții și nu a moralei, adică a capacității, a energiei, a talentului. Nicolo di Bernardo Machiavelli menționa „Politica nu este o știință divină ci una pămînteană”. Mentea lui Machiavelli a fondat și dezvoltat această știință nouă, definindu-i obiectul, metoda, și legile care o guvernează, studiind desfășurarea proceselor social politice în evoluția lor. Etica în opinia lui Machiavelli nu se aliază cu politica, rămînînd o aspirație ideală într-un viitor utopic. Forțele reale ca morala umană și religia sunt lucruri de care *Il Principe* trebuie să țină seama, fiind aspecte foarte importante în orice context, indiferent de timp și spațiu. Mîntuirea în sine nu este rugăciunea ci forța, coordonarea acțiunii cu realitatea însemnînd virtute. Machiavelli concluzionează că unei virtuți îl vor conduce pe

Principe către propria distrugire, pe cînd unele „vicii” îl vor ajuta să supraviețuiască. Analizînd formele de guvernămînt, gînditorul Florentin ajunge la concluzia potrivit căreia o formă de guvernămînt care s-ar dovedi bună pentru toate locurile, timpurile și popoarele nu există. În final, toate formele de guvernămînt după Machiavelli se reduc la două: monarhia și republică. Domnia unei singure persoane reprezintă tiranie, pe cînd domnia tuturor – libertatea. Aceste două forme de guvernare sunt bune la același popor, dar la locul și timpul cuvenit⁶ în opinia filosofului italian, cele mai bune forme de guvernămînt sunt cele mai simple, adică monarhia și republica. Precizînd că republica reprezintă domnia tuturor, autoarul menționează, că această formă de guvernare este ușor de definit, dar este greu de realizat. Dacă aruncăm o privire asupra populației unui stat vom desprinde două mari clase: cei care nu au nimic și muncesc numai pentru a trăi și cei care au dar muncesc pentru ași spori averea sau cel puțin pentru a o păstra. Prima clasă aparține proprietarilor sau poporului, iar cea de-a doua, reprezintă clasa aristocraților. În organizarea republicană aceste două clase vor lua parte împreună la guvernarea statului. În această situație, niciuna dintre cele două clase nu va putea face nimic fără cealaltă, interesele lor opuse ținîndu-se în frîu reciproc. În situația în care aristocrația ar deveni puternică, ea s-ar transforma într-o tiranie ereditară ar cîtorva familii, adică în oligarhie. Pe de altă parte, dacă plebea ar deveni peste măsură de puternică ar fi pus în pericol respectul legilor, generînd violența ce ar duce în cele din urmă la disparoția statului.

În această ordine de idei aș dori să conchid asupra ideilor politice înaintate de către Nicolo di Bernardo Machiavelli. Astfel eu consider că filosoful italian apreciază și glorifică virtutea principiilor, conducătorilor, considerînd de altfel că ea nu poate fi concepută în afara acțiunii. În acest sens, el face o distincție radicală între felul în care înțelegeau virtutea romanii și creștinii.

⁶ Adrian-Paul Iliescu, Emanuel-Mihail Socaciu, *Fundamentele Gîndirii politice Moderne*, Ed. Polirom, Iași 1999, p.15

Unui om în acțiune în măsură să contribuie la făurirea unui stat, nimic nu trebuie să i se opună, doar atunci el dă măsura veritabilelor sale calități, când făurește, consolidează sau își apără partia. În legătură cu actele ce vizează *Binele comun*, principiul consolidat pentru prima dată de către „titanul” culturii antice Platon, de către Machiavelli în perioada renascentistă, afirmă faptul că pentru atingerea acestui principiu „Binele comun” acțiunile principelui pot fi oricât de neobisnuite dacă scopul este atins. Dacă fapta merită înfăptuită, scopul ei poate să o scuze, afirmă autorul Florentin. De aici anume provin nenumăratele speculații în legătură cu formula contradictorie: scopul scuza mijloacele. Dar, mai întotdeauna, frazele lui Machiavelli sînt scoase din context. El nu va face altceva decît să amintească spuselor lui Lucio Lentullus, legatul Romei, care într-o situație de mare primejdie, pentru un stat constituțional organizat, afirmase că nimic „nu trebuie” lăsat deoparte, nici un mijloc nu trebuie ignorat dacă acesta servește pentru apărarea patriei: „patria e bine apărată oricum ar fi apărată, fie cu mijloace josnice, fie cu cele oneste”. Acesta, și nu altul, ar trebui să fie sensul spuselor lui Machiavelli ce derivă din fraza sa devenită atît de celebră. Din cele menționate mai sus fără îndoială rezultă un lucru, și anume, ideile politice a lui Nicolo di Bernardo Machiavelli au fost, sunt și vor rămîne actuale și admirabile atît timp cît va exista umanitatea, omul cu toate „virtuțile” și „viciile” lui.

Referințe bibliografice

1. Nicolo Machiavelli – „Il Principe”, Ed. Polirom, București, 1978
2. Valeriu Marcu – „Machiavelli”, Ed. Eminescu, București, 1993
3. Sergiu Tămaș – „Dicționar Politic”, editura șansa, București 1996
4. Adrian-Paul Iliescu, Emanuel-Miahi Socaciu – „Fundamentele gândirii Politice Moderne”, Ed. Polirom, Iași, 1999
5. C. Antoniade – Machiavelli, Ed. Helicon, Timișoara, 1993